

ga. McCarthy je 50-ih predložio korištenje "4 P" u *marketing-mixu* za usluge u obrazovanju. Proizvod (*product*), cijena (*price*), promocija (*promotion*) i mjesto (*place*) nešto je kasnije Kinnell (1989.) proširio na pet varijabli (*design*-proizvoda odnosno obrazovni programi, cijena, distribucija, komunikacije i oglašavanje te struktura okruženja koja studente privlači na izabrana tržišta), koje je moguće koristiti u analizi razvojne strategije obrazovanja u međunarodnim okvirima. Analitički je razrađen pojam "proizvoda usluge obrazovanja" i njegova primjena u međunarodnom obrazovanju prema svim prethodno navedenim kriterijima (cijena, distribucija, komunikacije i oglašavanje, utjecaj okruženja).

Sedmo je poglavlje u potpunosti posvećeno definiranju *modela konkurentne prednosti za usluge obrazovanja*. Pored ponovljenog opisa istraživanja, na str. 110 nalazimo shematski prikaz modela koji je ujedno i osnova cijele knjige. Ključni elementi modela jesu: struktura industrije, struktura inozemnog tržišta, vanjske strategije marketinga (*image* kvalitete, profil institucija), ulazne strategije inozemnog tržišta te unutrašnja marketinška strategija (specijalizacija, kultura, informacijska tehnologija). Svi oni utječu na konkurentsku prednost i, u konačnici, poslovni (marketinški) uspjeh na tržištu.

Revidirani model primjenljiv za obrazovne institucije *na međunarodnom tržištu*, predstavljen je u osmom poglavlju (str. 129). Model upućuje na činjenicu da obrazovne institucije koje sudjeluju na međunarodnom tržištu, nužno moraju prihvatiti strategiju diferencijacije, budući da je izbor potencijalnih korisnika čvrsto određen očekivanom kvalitetom, iskustvima i povjerenjem. Na str. 134 naći će se i zanimljiv prikaz hijerarhije elemenata izbora, prema kategorijama studenata dodiplomskih odnosno poslijediplomskih studija. Dok je kod prvih rangiranjem utvrđeno da je u izboru studija u inozemstvu na prvom mjestu zemlja, potom institucija, a tek na trećem mjestu disciplina/nastavni program, strani studenti uključeni u poslijediplomske studije preferiraju upravo obrnuti izbor (izbor studijskog programa, itd.).

Posljednja su dva poglavlja posvećena razvoju strategije održivosti na međunarodnom tržištu. Ocjenjujući da je diferencijacija najznačajnija za postizanje tržišnog uspjeha ($c =$

7.54 , d.f. = 2, sign. = 0.023), autori dodatno pojašnjavaju da je treba zasnivati na inovacijama i jedinstvenom obrascu pružanja usluga koji se od institucije očekuje.

Posljednje stranice ove knjige valja čitati kao svojevrsnan sažetak prethodno razrađenih elemenata koje bi svaka strategija visokog obrazovanja trebala uključiti u dio procesa odlučivanja o osnovama razvoja nacionalne, a potom i međunarodne obrazovne politike.

Denisa Krbec

REVUE INTERNATIONALE DE SÉCURITÉ SOCIALE Godište 2001.

Revue internationale de sécurité sociale odlikuje se vrlo dokumentiranim i analitičkim priložima o stanju i trendovima u socijalnoj sigurnosti u svijetu. Mi se, naravno, u ovom prikazu ne možemo osvrnati na sve objavljene priloge, nego samo na one koji nam se čine najrelevantnijima za naše čitatelje.

U prvom broju nalazimo članak Marcel Einarhanda, Ingemara Erikssona i Michiel van Leuvensteijna, stručnjaka Ministarstva socijalnih djelatnosti i zapošljavanja Nizozemske i Ministarstva financija Švedske pod naslovom: *Ovisnost o prestacijama i dinamika socijalne države: usporedba između Švedske i Nizozemske*. Osnovno pitanje na koje autori žele odgovoriti glasi: postoje li indikatori koji potvrđuju tezu prema kojoj razlike u razini mikroekonomske ovisnosti utječu na dinamiku uključivanja u tržište rada? Podaci pokazuju da su na globalnoj razini stope ovisnosti unutar stanovništva u obje zemlje jednake, tj. na 100 aktivnih 38 je osoba ovisnih o socijalnim prestacijama. Ako se ipak uđe u dublju analizu, dobivaju se različiti rezultati. Naime, Nizozemska i Švedska međusobno se razlikuju po stopi izlaska (dinamici) iz socijalne ovisnosti. U Nizozemskoj, koja je osamdesetih godina prošla razdoblje duboke recesije, dešava se spori oporavak. Švedska je, s druge strane, održala niske stope ovisnosti do početka devedesetih, a sustav dinamizacije omogućio je da samo mali broj ljudi bude ovisan o prestacijama iz socijalne sigurnosti. Nadalje, u Nizozemskoj se iz statusa ovisnosti izlazi mnogo sporije negoli je to

slučaj u Švedskoj. Analiza održanja stope ovisnosti na mikroekonomskoj razini dovodi do sličnih zaključaka. U Nizozemskoj je trajanje ovisnosti smanjeno, pa rezultati istraživanja pokazuju da je "teret" ovisnosti unutar populacije pravednije raspodijeljen. U Švedskoj se, s druge strane, u posljednjoj deceniji pojavila dugoročna ovisnost o socijalnim davanjima koja ranije, praktično, nije bila prisutna. To se posebno odnosi na socijalnu pomoć i naknadu nezaposlenima. Autori zaključuju da se u Nizozemskoj dinamika izlaska iz ovisnosti u odnosu na prethodno razdoblje povećala, kao i da je smanjeno trajanje ovisnosti. U Švedskoj je u posljednjem razdoblju evolucija suprotna. Tijekom četiri godine stopa ovisnosti i njeno trajanje dostigli su razinu koja je usporediva ili viša u odnosu na druge europske zemlje. Uprkos duboke ekonomske krize koja je pogodila Švedsku u devedesetim godinama, dinamika uključivanja u tržište rada u ovoj zemlji ipak je ostala viša nego u Nizozemskoj.

U prvom broju Revije treba upozoriti još na članak Ulricha Walweia iz Instituta za istraživanje tržišta rada u Nurembergu u Njemačkoj pod naslovom: *Razina zaposlenosti i socijalna sigurnost: paradoksi globalizacije*. Podsjećamo da smo taj članak preveli i objavili u br. 1/2001. našeg časopisa, pa ćemo ga ovdje zaobići. Navodimo još dva priloga objavljena u ovom broju. Eugenia Suarez Servano i Enrique Loredó Fernández sa Sveučilišta Oviedo u Španjolskoj autori su priloga: *Upravljanje socijalnim rizicima u poduzeću: solucije u Španjolskoj i Argentini*. U članku Vincenza Andriettia *Prenosivost prava na dopunsku starosnu mirovinu u Europskoj uniji* analizira se nacionalna i europska regulativa koja se odnosi na upravljanje socijalnim rizicima.

Dvobroj 2–3 Revije u cjelini je posvećen temi: *Srednja i Istočna Europa: tranzicija i perspektive*. Urednik ovog broja je Vladimir Rys, jedan od direktora u Centru za istraživanja razvoja socijalne sigurnosti u Srednjoj i Zapadnoj Europi na Sveučilištu u Ženevi. Rys je napisao zanimljiv uvodnik na kojeg posebno vrijedi upozoriti. Osnovno pitanje koje autor postavlja glasi: kako se može objasniti činjenica da se sustavi socijalne sigurnosti u postsocijalističkim zemljama znatno sporije mijenjaju od političkih i gospodarskih odnosa? Rys smatra da je to posljedica same prirode sustava socijalne zaštite, koji su duboko ukorijenjeni u socijalno-kulturni kompleks, što se ne može

reći za gospodarstvo i politiku. Stoga socijalni sustavi slabo prihvaćaju nakalemljene novine iz drugih, uglavnom zapadnih zemalja. U tim je zemljama u prvom razdoblju u području socijalne zaštite bilo dosta ispitivanja terena s ideoloških polazišta. Nakon toga uslijedila je povećana diversifikacija pristupa i prilagodba specifičnim nacionalnim uvjetima. Može se reći da je u stvari došlo do "normalizacije" koja podrazumijeva povratak izvornom kontekstu. Poznata je činjenica da je u tim zemljama socijalna sigurnost u vrijeme socijalizma bila pod snažnim patronatom države. Najvažniji korak koji je nakon sloma socijalizma učinjen u odnosu na prethodni sustav bila je povećana individualna odgovornost i uvođenje socijalnog osiguranja koje tome služi. Nove su institucije izgrađivane prema specifičnim prilikama u svakoj tranzicijskoj zemlji. S obzirom na međusobne sličnosti, europske socijalističke zemlje mogu se svrstati u četiri skupine: srednjoeuropske, baltičke, zemlje jugoistočne Europe i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza (bez baltičkih zemalja). Uzgred rečeno, za nas je važno saznanje da se Hrvatska u tim klasifikacijama obično svrstava u zemlje jugoistočne Europe, dakle zajedno s Bosnom i Hercegovinom, Jugoslavijom, Makedonijom, Albanijom, Bugarskom i Rumunjskom. Međutim, svi relevantni indikatori pokazuju da Hrvatska pripada srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama (višegradaska skupina i Slovenija), a ne jugoistočnoeuropskoj, često zvanj balkanskoj skupini zemalja. Ovaj pogrešni stereotip o Hrvatskoj u međunarodnim stručnim krugovima nastao je zbog rata, njegovih posljedica, kao i tipa političkog režima iz devedesetih godina koji je bio odbojan zapadnim analitičarima.

Sve tranzicijske zemlje poduzimale su i dalje poduzimaju reforme sustava socijalne sigurnosti. Revija je do sada objavila više priloga o reformi zdravstva, mirovinskog sustava i osiguranja nezaposlenih u tim zemljama. Iz tih pregleda i analiza razvidne su razlike koje se javljaju među tim zemljama. Npr., kada su u pitanju srednjoeuropske zemlje, djelomičnu privatizaciju mirovina izvršile su Poljska, Mađarska i Hrvatska. S druge strane, Češka i Slovenija uglavnom su zadržale stare sustave koje su dopunile dobrovoljnim mirovinskim osiguranjem.

U zadnjem pasusu uvodnika Rys zaključuje: "Tijekom devedesetih godina bili smo svjedoci različitih nastojanja tranzicijskih zemalja

kojima je bio cilj odgovoriti na ekonomske izazove. U početku se socijalna zaštita ograničila na niz mjera kojima je bio cilj ublažiti negativne posljedice koje je tranzicija izazvala. Međutim, s vremenom je socijalna zaštita u razvoju namislu postala temeljna preokupacija tih zemalja. Što više te zemlje na socijalnom planu dopijevaju u 'normalnu situaciju', to je razvidnija veličina te zadaće. Naime, potrebna je cijela generacija da se sustav socijalne sigurnosti adaptira na nove materijalne i kulturne uvjete života u kontekstu globalizacije. Također, od tih zemalja može se očekivati da svojim stečenim iskustvom na svjetskom planu doprinesu poboljšanju društvenih uvjeta života." (str. 6)

Uz ovaj značajni uvodnik objavljen je niz priloga posvećenih raznim problemima socijalne zaštite u nekoliko postsocijalističkih zemalja. Vrlo je opsežan članak Christophera Davisa sa Sveučilišta Oxford u Velikoj Britaniji naslovljen: *Reforme i dostignuća zdravstvenog sustava u tranzicijskim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza i Istočne Europe*. Naslov članka u nekoliko zavarava, jer se autor bavi i srednjoeuropskim postsocijalističkim zemljama. Davis upozorava na nazadovanje medicinske zaštite i pogoršanje zdravstvene situacije u tranzicijskim zemljama. Prije svega to je posljedica nazadovanja ekonomije i smanjene pažnje zdravstvenom stanju stanovništva. U posljednje se vrijeme situacija ipak popravlja, ali je razina zdravstvene zaštite u ovim zemljama još daleko od one u Zapadnoj Europi. Veliku vrijednost ima statistička dokumentacija u prilogu ovog članka. U njemu nalazimo osnovne demografske i zdravstvene indikatore za svaku postsocijalističku zemlju, pa dakle i za Hrvatsku.

Katerina Müller s Europskog sveučilišta Viadrina u Frankfurtu na Odri (Njemačka) autorica je članka *Reforme starosnog osiguranja u Istočnoj Europi: ekonomsko-politička analiza*. Osnovnu pažnju Müllerova posvećuje mirovinskim reformama u Poljskoj, Njemačkoj i Češkoj. Kako piše, radi se o strukturalnom i institucionalnom pristupu u čijem su središtu sami akteri reformi. Autorica upozorava da je u mirovinskim reformama veoma važan sastav "glavnog štaba" koji njima upravlja, odnosno da su važne vizije, ciljevi i interesi različitih kreatora i izvođača reformi. *Socijalna reforma u Češkoj* prilog je Martina Potùčka s Karlova sveučilišta u Pragu. Zsuzsa Ferge sa Sveučilišta Eotvös iz Budimpešte objavila je u ovom broju

članak pod intrigantnim naslovom: *Uznemirujuća tišina oko socijalne reforme u Mađarskoj*. Tri priloga posvećena su mirovinskim reformama u Litvi, Rusiji i Bjelorusiji. Sam urednik dvobroja Vladimir Rys autor je priloga: *Pristup Europskoj uniji tranzicijskih zemalja Srednje Europe: nekoliko pitanja socijalne zaštite*. Vrijedi spomenuti članak Michaela Cichona, Krzysztofa Hagemejera i Wolfganga Scholza iz Međunarodnog ureda rada *Socijalna budžetizacija tranzicijskih gospodarstava*. Na kraju je opsežna bibliografija radova o socijalnim sustavima tranzicijskih zemalja.

Naš je zaključak da se radi o zborniku koji pruža nezaobilazne informacije o trendovima u socijalnim sustavima postsocijalističkih zemalja. Moramo žaliti što nema priloga iz Hrvatske. Uostalom, za to smo sami krivi, a odgovornost počinje od autora ovog prikaza pa ide dalje.

U četvrtom broju Revije skrećemo pažnju na dva najzanimljivija priloga. Prvi je Warren McGilliraya, istaknutog stručnjaka za mirovinske sustave u Međunarodnoj asocijaciji socijalne sigurnosti u Ženevi, pod naslovom *Izbjegavanje plaćanja doprinosa: posljedice na mirovinske sustave socijalne sigurnosti*. Izbjegavanje plaćanja doprinosa (kontributivna evazija) ima značajne posljedice za osiguranike, ali isto tako i za državu. Naime, ako država nema dovoljno doprinosa, onda mora iz proračunskih sredstava popunjavati deficit u mirovinskim fondovima. Uostalom, upravo je takvo iskustvo Hrvatske. Studije o kontributivnoj evaziji u svijetu dosta su rijetke. To je iznenađujuće budući da nikakav sustav socijalne sigurnosti ne može postići svoje ciljeve ukoliko se ne poštuju pravila koja se odnose na plaćanje doprinosa. Autor piše o glavnim uzrocima kontributivne evazije, načinima njenog prevladavanja te o sustavima supstitucije koji se koriste za pokrivanje nenaplaćenih doprinosa. On na kraju zaključuje da je izbjegavanje plaćanja doprinosa posljedica ukupnih prilika jedne zemlje. S druge strane, mjere kojima treba promicati poštivanje pravila plaćanja doprinosa ovise o programima i sredstvima koja je potrebno u njih uložiti.

Drugi članak u četvrtom broju koji zavređuje nekoliko redaka je: *Strukturalne mirovinske reforme socijalne sigurnosti u Latinskoj Americi: modeli, obilježja, rezultati i lekcije*, kojeg je napisao Carmelo Mesa-Lago, profesor

Sveučilišta u Pittsburghu i Međunarodnog sveučilišta Florida u SAD. U članku se analiziraju tri glavna modela mirovinskih sustava u Latinskoj Americi, kao i razlike u reformama kojima su ti sustavi podvrgnuti. Isto tako, procjenjuju se posljedice reformi putem provjere deset hipoteza. Na kraju se izvlače zaključci o korisnosti mirovinskih reformi za ovu regiju, kao i za zemlje izvan Latinske Amerike. Autor formulira deset zaključaka, a mi ćemo ovdje upozoriti na najzanimljivije. Tako na osnovi analize podataka tvrdi da reforme nisu proširile pokrivenost aktivne populacije mirovinskim osiguranjem. Dapače, došlo je do smanjivanja broja osiguranika. To se dovodi u vezu s pretjeranom fleksibilizacijom tržišta rada koja je posljednjih 20 godina pratila proces globalizacije. Nadalje, uspostava individualnih mirovinskih računa i tijesna veza između doprinosa i mirovina nije riješila dobro znane probleme neplaćanja doprinosa. Zastrašujući je podatak da u sedam zemalja polovina upisanih osiguranika nisu aktivne platiše doprinosa. Budući da ne funkcionira konkurencija između fondova, administrativni troškovi mirovinskih sustava nisu se smanjili. Ti se troškovi kreću između petine i trećine ukupnih doprinosa koje se za mirovine izdvajaju iz plaća. Međutim, treba objasniti da u administrativne troškove autor uvrštava troškove upravljanja fondovima te premije za invalidske i obiteljske mirovine. Prvi čine oko dvije trećine, a drugi jednu trećinu ukupnih administrativnih troškova. I pod pretpostavkom da se odbiju premije za invalidske i obiteljske mirovine, administrativni troškovi u užem smislu zaista su visoki i kreću se od šestine do petine plaćenih doprinosa. Akumulacija kapitala u mirovinskim fondovima značajna je i varira od jedne do druge zemlje. Ipak, dvije studije u Čileu, gdje je prvo pro-

vedena radikalna mirovinska reforma, pokazuju da je utjecaj reforme na nacionalnu štednju u prvih 16 godina bio negativan. Na osnovi toga savjetuje se da se mirovinske reforme ne provode s ciljem da se poveća nacionalna štednja, nego da te reforme moraju imati druge ciljeve. Što se tiče pretpostavke o ostvarenoj dobiti uloženog novca iz mirovinskih fondova, podaci pokazuju da su rezultati pozitivni. Najviše su stope dobiti bile u Argentini i Čileu (13 i 11 posto). Ako se odbiju administrativni troškovi, dobit je manja. Ekonomske krize su utjecale na visinu dobiti. To znači da oscilacije u zabilježenim prinosima mirovinskih fondova podrazumijevaju rizike za osiguranike. Stoga se preporučuje mješoviti model u kojem se kombiniraju individualni mirovinski računi i zajamčene javne temeljne mirovine. Portfelji investicionih mirovinskih fondova nisu dovoljno diversificirani, što povećava rizik osiguranika. Stoga je diversifikacija veoma važna i tek je treba ostvariti.

Na kraju ćemo navesti još dva zanimljiva članka *Jamstva za stope prinosa u obveznim režimima s definiranim doprinosima*, Johna A. Turnera i Davida M. Rajnesa te *Novije promjene u njemačkom sustavu starosnog osiguranja: između kontinuiteta i evolucije*, Anne Meurer.

Revija je, ponajviše, to i u ovom našem prikazu, bogat i koristan izvor informacija i saznanja o sustavima socijalne sigurnosti u svijetu, a najviše onima u europskim zemljama. Nama u Hrvatskoj ovaj je časopis važan, jer nam pomaže da kritički sagledamo dalekosežne socijalne reforme u koje smo se upustili (mirovinsku, zdravstvenu, reformu socijalne pomoći i socijalne skrbi, fleksibilizaciju tržišta rada itd.), čini se, ne baš dobro pripremljeni.

Vlado Puljiz